

HET ZEVENTIENDE DOCUMENT VAN VATICANUM II: DERTIG JAAR KERKELIJK WETBOEK

1. Ter inleiding

Er is momenteel veel aandacht voor de vijftigste verjaardag van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Daardoor kan het ons ontgaan dat we in dit jaar 2013 ook nog een dertigjarig jubileum te vieren hebben: op 25 januari 1983 presenteerde paus Johannes Paulus II het herziene Wetboek voor de Katholieke Kerk – hierna steeds de Codex genoemd - , en per 27 november van datzelfde jaar, op de eerste dag van de Advent, werd het van kracht. Die datum van 25 januari heeft ook een symbolische betekenis, want precies op diezelfde dag, maar dan in 1959, kondigde paus Johannes XXIII aan dat zijn kerk in concilie zou gaan.

Aan dit jubileum willen we in dit opstel aandacht besteden. En waarom doen we dat? Omdat er verbindingslijnen lopen tussen Concilie en Codex. Een herziening van het wetboek was toch al gewenst omdat de vorige versie, uit 1917, echt verouderd begon te raken, maar Vaticanum II had ook accenten gelegd en tot praktische vernieuwingen besloten die in de kerkorde moesten worden verwerkt. De auteurs van de nieuwe versie van de Codex kregen dan ook uitdrukkelijk de opdracht mee om het theologische en pastorale denken van het concilie in canonieke taal om te zetten. Je zou dus kunnen zeggen dat de Codex een soort posthume tekst van Vaticanum II is: het zeventiende conciliedocument.

Wat staat de lezer van het hier aangeboden werkstuk te wachten? Het wordt geen historisch verhaal over hoe de Codex van 1983 tot stand kwam, en wij bieden ook geen analyse aan van alle daarin vervatte 1752 artikelen – hierna steeds canon(es) genoemd.

We gaan daarbij uit van de noodzaak en het bestaansrecht van een kerkorde. Het klinkt natuurlijk heel mooi als je zegt dat de kerk als liefdesgemeenschap het eigenlijk zonder regels zou moeten kunnen stellen, maar dat is niet realistisch. Onze kerkgemeenschap is óók een organisatie waarin zaken geregeld moeten worden, en niet alles kan worden overgelaten aan goede wil en improvisatietalent .

De formule die we gekozen hebben is die van 'steekproeven'. Ze geven, hopen wij, een globale indruk van een aantal grondgedachten van de Codex en van de pogingen om aan Vaticanum II recht te doen. Volledig kan dit natuurlijk niet zijn – anders was dit opstel een boek geworden.

Dertig canones komen aan de orde: één ter ere van elk bestaansjaar van de Codex.

Inhoud:

- + Ter inleiding:
- + Laat je stem horen
- + We gaan het iets anders doen
- + We hebben het recht van vereniging
- + Veel macht aan de top
- + Leergezag en gehoorzaamheid
- + Paus en bisschoppen
- + De gescheiden broeders en zusters
- + Meer dan de helft is 'zuster'
- + Het recht om te trouwen
- + (Gemengd) getrouwd
- + Kerkorde en burgerlijk recht
- + Nabeschouwing

2. Laat je stem horen

Naargelang van de kennis, de deskundigheid en het aanzien dat zij genieten, hebben zij [= alle kerkleden] het recht, zelfs ook soms de plicht, hun mening over wat het welzijn van de kerk aangaat aan de gewijde herders kenbaar te maken en deze, met behoud van de zuiverheid van geloof en zeden en van de eerbied jegens de herders, en rekening houdend met het algemeen nut en de waardigheid van de personen, aan de overige christengelovigen bekend te maken (canon 212.3).

Aan het begin van hoofdstuk 2 van de Codex staat een soort grondwet voor de kerk, een lijstje met de algemene rechten en plichten van ieder lid van de kerk (canones 208-223). Ze lijken soms verrassend veel op teksten uit de grondwetten van menig democratisch land. Als je de Nederlandse Grondwet hiernaast legt, of ook internationale Handvesten, krijg je interessante parallellen.

De hierboven aangehaalde canon 212.3 is nogal omslachtig en met een aantal voorbehouden geformuleerd, maar het staat er toch maar: ieder lid van de kerk mag en moet zeggen wat hij of zij over het ‘welzijn van de kerk’ denkt.

We hebben dus allemaal een ‘recht van inspraak’ en een ‘petitierecht’, en we mogen of moeten daar gebruik van maken, want we zijn allemaal medeverantwoordelijk voor dat welzijn van de kerk. Er is voor iedereen ruimte om na kritisch na te denken en de resultaten van dat nadenken publiek te maken.

Een waardevolle – en democratische! - bepaling dus. Hoe dit recht van inspraak in concreto functioneert, en of die vrije meningsuiting in het dagelijks leven van de kerk de kans krijgt om ook in het beleid door te werken, is natuurlijk vers twee. Maar er is in elk geval een principiële ruimte om het debat daarover aan te gaan. Verwijs dus ook naar deze canon bij uw meningsuiting.

Jammer is natuurlijk dat hier niets gezegd wordt over de plicht van de ‘gewijde herders’ om aan de aangedragen opinies, vragen, voorstellen en klachten serieuze aandacht te besteden en er in het uitzetten van beleid rekening mee te houden. In de praktijk merk je er dan niet zo veel van, denk aan de discussie over het celibaat of de vrouw-in-het-ambt.

Mogelijk geeft de boodschap die paus Franciscus onze Nederlandse ‘gewijde herders’ meegaf, meer het gesprek over belangrijke thema’s met de gelovigen (en de samenleving) aan te gaan, nieuwe perspectieven.

3. We gaan het iets anders doen

Tenzij ze door de bevoegde wetgever speciaal goedgekeurd is, verkrijgt een gewoonte in strijd met het geldend canoniek recht of buiten een canonieke wet, slechts kracht van wet als ze wettig gedurende dertig doorlopende en volle jaren onderhouden werd; maar tegen een canonieke wet die een clause bevat die toekomstige gewoonten verbiedt, kan slechts een sinds honderd jaar of sinds onheuglijke tijden bestaande gewoonte opwegen (canon 26).

Weinig of geen wetten zijn voor de eeuwigheid bestemd. Ze zijn immers bedoeld om een concrete situatie te ordenen, maar die concrete situatie wisselt met de dag, zodat nieuwe

regels en praktijken moeten worden bedacht en andere, met dank voor bewezen diensten, het archief in kunnen.

Het is dus wijs dat er in een kerkorde ruimte wordt geschapen voor het ontstaan van nieuwe gewoonten, en de hierboven geciteerde canon 26 toont die wijsheid: er kunnen gewoonten ontstaan die weliswaar niet precies passen in de bestaande wetgeving, maar die evenmin per definitie onwettig zijn. Krijgen ze kansen en blijken ze waardevol, dan kunnen ze uitgroeien tot erkende en rechtsgeldige praktijken. Er is dus ruimte voor een soort politiek van de voldongen feiten.

Er worden, zo lezen we hier ook, wel een paar voorwaarden gesteld. Een gewoonte kan kracht van wet krijgen zodra de bevoegde wetgever zich akkoord verklaart, of automatisch gaan gelden als ze dertig of honderd jaar oud is. Met die beperkingen valt te leven omdat en zolang er goede en redelijke wetgevers zijn die bij nader inzien in die nieuwe gewoonten zinvolle pogingen onderkennen om de kerkorde bij de tijd te houden. Het is niet de taak van pausen en bisschoppen alles bij het oude te houden.

Praktische voorbeelden in dezen zijn het afschaffen van de biechtpraktijk, het aanpassen van de bepalingen rond het nuchter zijn en het gebruik van de volkstaal in de liturgie, allemaal zaken die van onderop zijn gegroeid.

4. We hebben het recht van vereniging

Het komt de christengelovigen onverminderd toe vrij verenigingen te stichten en te leiden met doelstellingen van caritas of vroomheid of ter bevordering van de christelijke roeping in de wereld, en bijeenkomsten te houden om deze doelstellingen gemeenschappelijk na te streven. (canon 215)

Alle christengelovigen hebben, daar zij immers deel hebben aan de zending van de kerk, het recht ook door eigen initiatieven, naargelang van ieders staat en plaats, de apostolische activiteit te bevorderen of te ondersteunen; geen enkel initiatief evenwel mag aanspraak maken op de naam katholiek tenzij met bijkomende toestemming van de bevoegde kerkelijke overheid. (canon 216)

Kerkelijke bestuurders voelen zich soms wat ongemakkelijk bij het ontstaan van nieuwe 'buitenparochiële' groepen, want het pastorale veld kan er minder overzichtelijk door worden en het kan moeilijker worden iedereen te bereiken. Toch wil men 'de Geest niet uitdoven' (zie I.Thess.5,19), en in principe ruimte maken voor nieuwe groepsvorming en voor op de concrete situatie toegesneden vormen van geloofsbeleving. De hierboven geciteerde canones bewijzen dat, en ze sluiten mooi aan bij wat Vaticanum II zei over het 'lekenapostolaat'.. Voorafgaand verlov vragen voor het vormen van zo'n 'keuzekerk' is dus niet nodig, en het doet goed te kunnen constateren dat het in heel de beschaafde wereld erkende 'mensenrecht' van vrije vereniging ook binnen de kerk geldt.

In de christelijke kerkgemeenschap is het ontstaan van nieuwe groepen overigens heel oud en vertrouwd, men kan bijvoorbeeld denken aan het ontstaan van kloosterorden en congregaties. Niet ieder initiatief op dit vlak werd overigens in eerste instantie met gejuich ontvangen: vaak moest het recht van vereniging van onderop worden veroverd. Dat is overigens nog steeds het geval.

Overigens zien we hier ook een merkwaardig voorbehoud. Je mag, volgens de Codex, de naam katholiek alleen voeren als de bevoegde kerkelijke overheid daarin toestemt. Zo'n

voorwaarde is op zich begrijpelijk, want er moeten geen misverstanden ontstaan over namen en titels. Maar van de andere kant: de naam katholiek is geen beschermde titel. Ook kun je vragen aan welke criteria je moet voldoen om zo'n erkenning te krijgen. Bij weigering vragen waar beroep en/of bemiddeling mogelijk is, of zelfstandig een beroepsinstantie zoeken. Bovendien: nieuwe groepen zetten vaak en bewust een oecumenische koers uit en hechten niet zo erg aan een erkenning als rooms-katholiek. Het is verstandig van deze canones gebruik te maken en dit te vermelden bij de standpuntbepaling.

5. Veel macht aan de top

De bisschop van de Kerk van Rome, in wie het door de Heer alleen aan Petrus, de eerste van de apostelen, verleende en aan diens opvolgers over te dragen ambt voortbestaat, is het hoofd van het bisschoppencollege, plaatsbekleder van Christus en herder van de gehele kerk hier op aarde; daarom bezit hij krachtens zijn ambt de hoogste, volledige, onmiddellijke en universele gewone macht in de kerk, die hij altijd vrij kan uitoefenen. (canon 331)

Tegen een uitspraak of decreet van de paus bestaat geen beroep of verhaal. (canon 333.3)

De positie van de paus wordt in de codex zeer zwaar aangezet. Nog zwaarder dan tijdens Vaticanum II al gebeurde, want de paus heet nu zelfs de plaatsbekleder van Christus – zei Jezus niet ooit dat de Heilige Geest zijn ‘opvolger’ zou zijn? (zie Jo.14,25-26 en 15.26).

In de praktijk zal het met deze pretentieuze omschrijving van het pausambt misschien wel iets meevallen: de paus kan niet tot in de kleinste plaatselijke details zijn kerk overzien, en daarom kent het wetboek in een groot aantal teksten aan de bestuurders van de ‘deelkerken’, de bisschoppen, beslissingsbevoegdheid toe. Maar die ‘vrijheden’ lijken we dus vooral te moeten zien als door de paus toegestane zaken, niet als eigen rechten op lager niveau. De leerstellige ‘herontdekking’ van de deelkerken die tijdens Vaticanum II plaats vond, is dus in de Codex niet verwerkt bij het spreken over het pausambt.

Eén van de risico's van het zo centraal stellen van het pausambt is intussen wel dat het centralisme en uniformiteit in de hand kan werken. Natuurlijk, niet iedere ‘vrijheid’ past binnen de eigen kerkelijke identiteit. Maar eenheid is niet hetzelfde als uniformiteit. Variaties maken het kerkelijk leven juist boeiend en levend, en op basis van het principe van de subsidiariteit – wat op lager niveau kan worden geregeld moet je niet naar een hoger bestuursniveau tillen - zijn er altijd lokale bevoegdheden geweest. Van oudsher en tot de dag van vandaag hebben we toch altijd geprobeerd de ‘tekenen van de tijd’ te verstaan en daaruit consequenties te trekken. Die hervormingsbereidheid mag niet verloren gaan.

Op veel plaatsen in het kerkelijk wetboek wordt aangegeven dat de kerkelijke ambten ingebed zijn in het Godsvolk als geheel. Jammer dat het wetboek dit principe niet overtuigend doortrekt ten aanzien van het pausambt, en daardoor de paus in een geïsoleerde positie plaatst.

We zien nu dat paus Franciscus alles doet om uit die geïsoleerde positie te geraken en dat levert in ieder geval een klimaat op van meer ruimte voor wat er aan de basis in ontwikkeling is. Hij spoort zijn ‘gewijde herders’ zelfs aan het gesprek met hun gelovigen aan te gaan. Hij vraagt hen daarmee hun eigen isolement te doorbreken.

6. Leergezag en gehoorzaamheid

Met goddelijk en katholiek geloof moet geloofd worden alles wat vervat is in het geschreven of overgeleverd woord van God, namelijk in het ene geloofsgoed dat aan de kerk toevertrouwd is en dat tegelijk als van Godswege geopenbaard voorgehouden wordt, hetzij door het plechtig leergezag van de kerk hetzij door het gewoon en universeel leergezag, dat zeker ook door het gemeenschappelijk aanvaarden van de christengelovigen onder leiding van het heilig leergezag tot uiting gebracht wordt; derhalve zijn allen verplicht welke leerstellingen dan ook te mijden die hiermee in strijd zijn (canon 750).

Weliswaar geen geloofsinstemming maar wel een religieuze volgzaamheid van verstand en wil moet betracht worden ten overstaan van een leer die hetzij de paus hetzij het bisschoppencollege inzake geloof of zeden naar voren brengen, wanneer zij hun authentiek leergezag uitoefenen, ook al hebben zij niet de bedoeling deze bij definitieve act af te kondigen; bijgevolg dienen christengelovigen ervoor te zorgen om te mijden wat met deze leer niet strookt (canon 752).

Dezelfde toch wel krampachtige visie op het pauselijk bestuursambt die we in het voorgaande hoofdstukje signaleerden, treffen we ook aan op het terrein van het leergezag.

Dat de paus – samen met de bisschoppen – en dus niet omdat hij het persoonlijk zo nodig of gewenst vindt – zogenaamd ‘onfeilbare’ uitspraken kan doen over geloof of zeden, zoals het Eerste Vaticaans Concilie in 1870 formuleerde, wordt in het wetboek vermeld in canon 748. In de praktijk lijkt dat nog wel mee te vallen: sinds 1870 heeft nog maar één paus éénmaal van die bevoegdheid gebruik gemaakt: in 1950 verklaarde Pius XII dat de tenhemelopneming van Maria een officieel geloofspunt is.

Maar deze omstreden vorm van leergezag roept wel allerlei vragen op, alleen al over de gebruikte terminologie. De canones 750 en 752 zijn dermate vaag dat ze nauwelijks nog bruikbaar zijn. Wat moet nu verstaan worden onder “goddelijk en katholiek geloof”? Is er bijvoorbeeld een echt duidelijk onderscheid te maken tussen kwesties van ‘gewoon’ dan wel van ‘buitengewoon’ leergezag? En wat houdt de gevraagde ‘religieuze volgzaamheid’ precies in? Bijvoorbeeld dat theologen alleen maar tot taak hebben bestaande leeruitspraken toe te lichten, en niet mogen pleiten voor het terugnemen van onhandige en bijna niet meer uit te leggen formuleringen?

In het midden van de negentiger jaren werden in Rome en ook elders nogal stevige pogingen gedaan om het niet-wijden van vrouwen tot een soort dogma te verklaren, maar twintig jaar later bestaat nog steeds de twijfel of hier de grenzen van leergezag niet zijn overschreden.

7. Paus en bisschoppen

Zoals door beschikking van de Heer de heilige Petrus en de overige apostelen één college vormen, zijn de paus, de opvolger van Petrus, en de bisschoppen, de opvolgers van de apostelen, op gelijke wijze met elkaar verbonden (canon 330).

Bij de uitoefening van zijn ambt staan de bisschoppen de paus bij; zij kunnen met hem samenwerken op verschillende wijzen, waaronder de bisschoppensynode. Bovendien staan de kardinalen hem terzijde, alsook andere personen en eveneens verschillende instituten volgens de noden van de tijd; al deze personen en instituten vervullen in zijn naam en op zijn gezag de

hun toevertrouwde taak voor het welzijn van alle kerken, volgens de normen door het recht bepaald (canon 334).

Het bisschoppencollege, waarvan het hoofd de paus is en waarvan de leden de bisschoppen zijn krachtens hun sacramentele wijding en de hiërarchische gemeenschap met het hoofd en de leden van het college, en waarvan het apostolisch corps bestendig voortduurt, is, samen met zijn hoofd en nooit zonder dit hoofd, ook subject van de hoogste en volledige macht over de gehele kerk (canon 336).

Tijdens Vaticanum II is intensief gesproken over een nieuwe positionering van het bisschopsambt en over de verhouding tussen paus en bisschoppen. Dat was zeer gewenst omdat deze kwestie op het Eerste Vaticaans Concilie in 1870 was blijven liggen en in de bijna negentig jaren daarna de eigen plaats van de paus steeds meer accent had gekregen. In het nieuwe wetboek worden de nieuwe benaderingen van Vaticanum II verwerkt, en met name is belangrijk dat het bisschoppencollege nu geldt als mede-drager van de hoogste macht in de kerk.

Erg overtuigend is dit overigens niet uitgewerkt. In het wetboek van 1983 heeft de paus in feite een sterkere plaats gekregen dan in het wetboek van 1917. Onder meer in canon 334 wordt het mede-dragen van de hoogste macht toch eerder gezien als een assistent-zijn van de paus dan als een bestuurstaak met eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Het zou goed geweest zijn als men zich nog even het concilie van Constanz (1417) had herinnerd dat regelmatige concilies voorschreef.

Ook is de kans gemist om helder en dwingend te formuleren dat de Romeinse bestuurssecretariaten óók in dienst staan van het bisschoppencollege: de Romeinse Curie is een uitvoerend orgaan, geen wetgevend

Paus Franciscus heeft gelukkig een commissie benoemd, met leden uit alle werelddelen om het functioneren van de curie te laten doorlichten en hij wil nadrukkelijk de rol van de bisschoppensynode versterken.

En wat de taak van bisschoppen als bestuurders van een ‘deelkerk’ betreft: nu wordt er nog in teveel gevallen bepaald dat ‘Rome’ hun besluiten moet goedkeuren, en er wordt te weinig recht gedaan aan het principe van de subsidiariteit.

De verwachtingen zijn nu reeds hoog gespannen van wat de nieuwe paus in gang heeft gezet juist op dit terrein dat bij het Concilie te veel is blijven liggen. Hopelijk wordt er een inhaalslag gemaakt. Maar we moeten ons hierbij ook realiseren dat veel bisschoppen vanuit en met oude kerkopvattingen zijn benoemd. Zijn zij in staat deze omwenteling te maken? Het zal niet vanzelf gaan.

8. De gescheiden broeders en zusters

Het komt in de eerste plaats toe aan het gehele bisschopscollege en aan de Apostolische Stoel om de oecumenische beweging bij de katholieken ter harte te nemen en te leiden, waarvan het doel het herstel is van de eenheid onder alle christenen, die de kerk krachtens de wil van Christus verplicht is te bevorderen (canon 755.1).

Eveneens komt het toe aan de bisschoppen en, volgens het recht, aan de bisschoppenconferenties om deze eenheid te bevorderen en, naar gelang van de verschillende noden of gelegenheden, praktische normen te geven, rekening houdend met de voorschriften die door het hoogste gezag van de kerk uitgevaardigd zijn (canon 755.2).

Jegens de broeders die niet in volledige gemeenschap met de katholieke kerk zijn, dient hij [=de bisschop] zich met menselijkheid en liefde te gedragen en hij dient ook het oecumenisme, zoals de kerk dit verstaat, te behartigen (canon 383.3).

Wie zich schuldig maakt aan verboden gemeenschap in eredienst dient met een rechtvaardige straf gestraft te worden (canon 1365).

Voor de zittingen van Vaticanum II waren ook vertegenwoordigers van andere christelijke kerken uitgenodigd, en mede dank zij hun inbreng is het Decreet over het Oecumenisme (Unitatis Redintegratio) een in veel opzichten mooi en open document geworden. Wat vinden we hiervan terug in het wetboek van 1983?

In veel opzichten is het katholieke kerkrecht oecumenischer geworden. Wat we niet meer terugvinden zijn veel oudere en discriminerende regels die een soort katholiek alleenrecht op kerk-zijn leken in te houden. Er wordt erkend dat, bij alle 'onvolledigheid', de christelijke kerken een gemeenschap vormen.

Wat bij canon 755 opvalt is dat initiatieven tot het gaan van oecumenische wegen primair bij de kerkelijke leiders worden gelegd. Is oecumene zo'n riskante onderneming dat weinig of niets aan de 'basis' kan worden overgelaten en strakke begeleiding nodig is? Er bestaat ook een 'oecumenisch basisgebeuren', en dat heeft ons vermoedelijk verder gebracht dan wanneer we waren blijven wachten op het groene licht van kerkleiders.

Een zwak punt in de Codex is ook dat de (leden van) andere kerken alleen maar ontvangers lijken te zijn van een katholiek oecumenisch aanbod. Echte oecumene is toch een proces dat bij iedereen openheid veronderstelt voor wat de partners te bieden hebben.

Van de strafbepaling omtrent 'verboden gemeenschap in eredienst' hebben nooit veel mensen wakker gelegen, en dat moet maar zo blijven.

De dynamiek van de oecumene lijkt door het kerkelijk wetboek eerder geremd te worden dan bevorderd.

9. Meer dan de helft is 'zuster' [of 'hebben wij een hij-kerk?']

Jegens de broeders die niet in volledige gemeenschap met de katholieke kerk zijn, dient hij [= de bisschop] zich met menselijkheid en liefde te gedragen en hij dient ook het oecumenisme, zoals de kerk dit verstaat, te behartigen (canon 383.3).

Opdat een volwassene gedoopt kan worden, moet hij de wil geuit hebben om het doopsel te ontvangen, voldoende onderricht zijn in de geloofswaarheden en de christelijke verplichtingen alsook door het catechumenaat in het christelijk leven beproefd bevonden zijn; hij dient ook aangemaand te worden zijn zonden te betreuren (artikel 865.1).

Alleen een gedoopte man ontvangt geldig de heilige wijding (artikel 1024)

In het wetboek van 1983 dragen alle leden van de kerk een collectieve naam: christengelovigen. Dat is mooi: het onderscheid tussen gewijd en niet-gewijd, en tussen

vrouwen en mannen is secundair. En het is al even mooi dat van bisschoppen gevraagd wordt zich menselijk en liefdevol te gedragen jegens niet-katholieke christenen. Maar een kritische lezer/lezeres zal hier toch een vraag voelen opkomen. Die niet-katholieke christenen worden broeders genoemd – fratres in de Latijnse grondtekst – maar hoe zit het dan met de vrouwen? Het zal toch de bedoeling wel zijn dat een bisschop ook niet-katholieke christenvrouwen met menselijkheid en liefde tegemoet treedt. Met een kleine moeite hadden de opstellers van de Latijnse grondtekst en de Nederlandse vertalers discriminerende of zelfs seksistische termen kunnen vermijden zonder dat dit leidde tot het stilistisch moeizame ‘hij/zij’ en ‘zijn/haar’. Bij de Engelse vertaling had men wel oog voor dit ‘genderprobleem’ en koos heel netjes en zorgvuldig voor ‘inclusieve’ terminologie. Nu krijg je toch de indruk dat we vooral in een ‘hij-kerk’ leven, terwijl toch ongeveer de helft van alle katholieke christengelovigen vrouw is.

Tijdens Vaticanum II waren de concilievaders (!) nog niet toe aan een discussie over de priester- of diakenwijding van vrouwen – het was al heel wat dat men de weg vrijmaakte voor getrouwde diakens. Het is dus wel begrijpelijk dat canon 1024 de gangbare visie overnam. Maar ons denken over wijdingscriteria is in ontwikkeling gekomen, mede dank zij wat we zagen gebeuren in andere christelijke kerken. Er hebben zich nieuwe ‘tekenen des tijds’ gepresenteerd, en blijven insisteren op een open en diepgaande studie van deze kwestie is dus nodig en geoorloofd, en daarbij hoort ook het ontzenuwen van nog steeds aangedragen dubieuze of rondweg valse argumenten tegen de wijding van vrouwen. In januari 1970 werd door het Nederlands Pastoraal Concilie met overgrote meerderheid de volgende tekst aangenomen. “Het is zaak dat de vrouw ten spoedigste verder wordt ingeschakeld in al die kerkelijke taken waarin haar aanstelling niet of weinig problematisch is. De verdere ontwikkeling moet zich er op richten dat zij alle kerkelijke functies, het voorgaan in de eucharistie niet uitgesloten, kan vervullen.” Een prima startpunt voor het weg-leven van de niet meer houdbare canon 1024.

10. Het recht om te trouwen [of ‘getrouwde ambtsdragers’]

Alleen een gedoopte man ontvangt geldig de heilige wijding (canon 1024).

Clerici zijn aan de verplichting gehouden gedurende geheel hun leven een volledige onthouding omwille van het Rijk der Hemelen in acht te nemen en zijn daarom verplicht tot het celibaat, dat een bijzondere gave Gods is, waardoor immers de gewijde bedienaren zich gemakkelijker met een onverdeeld hart aan Christus kunnen hechten en zich met grotere vrijheid kunnen wijden aan de dienst van God en van de mensen (canon 277.1)

Wie heilige wijdingen ontvangen hebben, wagen ongeldig een huwelijk (canon 1087).

Buiten de gevallen waarover in can. 290.1, brengt het verlies van de clericale staat niet de dispensatie van de celibaatsverplichting met zich mee, welke enkel en alleen door de paus verleend wordt (canon 291).

Nergens in de Codex, – en al helemaal niet in de Bijbel – staat dat het verboden is om getrouwde mannen tot priester te wijden. Dat zou ook vreemd zijn, want alle eeuwen door zijn getrouwde mannen gewijd en hebben gewijde mannen een huwelijk gesloten. In de eerste tien eeuwen van de christelijke kerk waren getrouwde ambtsdragers – priesters, bisschoppen en pausen – hoogstwaarschijnlijk ver in de meerderheid.

Het door Vaticanum II tot nieuw leven geroepen diakenambt staat ook open voor getrouwde mannen. En in een toenemend aantal gevallen worden getrouwde pastores die vanuit een andere kerk zijn ‘overgestoken’ tot katholiek priester gewijd. Dus in canon 1024 wordt terecht het ongetrouwd-zijn niet als wijdingsvoorwaarde genoemd.

Wat moeten we verder van bovenstaande canones denken?

Minstens moeten we zeggen dat canon 277.1 het bestaan van getrouwde clerici helemaal negeert, en dus gewoon incorrect is. En dan hebben we het nog niet over de onhandige lofrede op de celibataire beschikbaarheid, die in feite aan getrouwde ambtsdragers een mindere mate van beschikbaarheid toedicht omdat ze geen ‘onverdeeld hart’ zouden hebben.

En het is ook wel vreemd dat priesters die ‘een huwelijk wagen’ afgestraft worden met een ongeldigverklaring. Dat wijst niet op groot respect voor het menselijk grondrecht op een huwelijk. Een bepaling die aan het sluiten van een huwelijk ontslag uit een kerkelijk ambt verbindt is kerkordelijk niet volstrekt af te wijzen, maar straffen zijn hier niet aan de orde.

11. (Gemengd) getrouwd

Het huwelijksverbond, waardoor man en vrouw met elkaar een algehele levensgemeenschap vormen, die uit haar natuurlijke aard gericht is op het welzijn van de echtgenoten en op het voortbrengen en opvoeden van kinderen, is door Christus de Heer tussen gedoopten verheven tot de waardigheid van sacrament (canon 1055.1).

Voorafgaande en blijvende impotentie tot geslachtsgemeenschap, hetzij bij de man hetzij bij de vrouw, hetzij absoluut hetzij relatief, maakt het huwelijk krachtens zijn aard zelf ongeldig (canon 1084.1).

Het huwelijk tussen twee gedoopte mensen, van wie de ene in de katholieke kerk gedoopt of hierin na het doopsel opgenomen is [...], en van wie de andere ingeschreven is in een kerk of kerkelijke gemeenschap die niet in volledige gemeenschap leeft met de katholieke kerk, is zonder uitdrukkelijk verlof van de bevoegde overheid verboden (canon 1124).

Dit verlof kan de plaatselijke ordinaris verlenen indien een goede en verantwoorde reden aanwezig is; hij mag dit niet verlenen tenzij de voorwaarden vervuld zijn die volgen:

- 1. De katholieke partij dient te verklaren bereid te zijn het gevaar voor geloofsafval te vermijden en zij dient een oprechte belofte af te leggen naar vermogen alles te zullen doen opdat alle kinderen in de katholieke kerk gedoopt en opgevoed worden [...](canon 1125.1).*

Ouders of degenen die de plaats van de ouders innemen, die de kinderen laten dopen of opvoeden in een niet-katholieke godsdienst, dienen met een censuur of met een andere rechtvaardige straf gestraft te worden (canon 1366).

In vergelijking met het wetboek van 1917 blijkt het kerkelijk huwelijksrecht in de Codex van 1983 duidelijk verbeterd. Te waarden is bijvoorbeeld dat Canon 1055.1 goed aansluit bij Vaticanum II door twee ‘doeleinden’ van het huwelijk aan te geven: het welzijn van de partners en het voortbrengen en opvoeden van kinderen.

Maar het lijkt dan niet erg logisch dat canon 1084.1 zegt dat impotentie een huwelijk ongeldig maakt. Kunnen mensen die door ziekte of ouderdom geen kinderen (meer) kunnen krijgen dan opeens niet meer echt getrouwd zijn? Dat zou wel een heel merkwaardige, en zeer pijnlijke conclusie zijn.

Het dopen en opvoeden van kinderen in een niet-katholieke christelijke kerk wordt in canon 1366 strafbaar gesteld. Dit sluit slecht aan bij de mildere canon 1125.1, die van de katholieke partij slechts een serieuze belofte en poging vraagt om kinderen katholiek op te voeden.

Gelukkig zegt canon 1124 alleen maar dat het sluiten van een ‘gemengd huwelijk’ zonder voorafgaand verlof van de bisschop verboden is; het is niet ongeldig.

Gezien de veranderingen in de samenleving over andere huwelijksverbintenissen dan de hier genoemden, ook bij katholieken, vraagt om een aanpassing van de Codex.

12. Kerkorde en burgerlijk recht

Burgerlijke wetten waarnaar het recht van de kerk verwijst, dienen in het canoniek recht met dezelfde gevolgen onderhouden te worden, in zover ze niet in strijd zijn met goddelijk recht en tenzij iets anders door het canoniek recht voorzien wordt (canon 22).

Onverminderd het voorschrift van canon 230.1 hebben zij [= leken in kerkelijke dienst] recht op een passende, aan hun plaats aangepaste vergoeding waarmee zij op een behoorlijke wijze, met inachtneming ook van de voorschriften van het burgerlijk recht, in hun eigen noden en in die van hun gezin kunnen voorzien; eveneens komt hun het recht toe dat naar behoren gezorgd wordt voor wat men noemt hun sociale voorzieningen, sociale zekerheid en geneeskundige bijstand (canon 231.2).

Beheerders van goederen dienen bij aanbesteding van werken ook de burgerlijke wetten die betrekking hebben op de arbeid en het sociale leven, nauwgezet te onderhouden volgens de beginselen door de kerk gegeven (canon 1286.1).

Alle beheerders (van kerkelijk bezit) zijn gehouden hun taak met de zorgvuldigheid van een goed huisvader te vervullen. Daarom moeten zij [...] de voorschriften onderhouden zowel van het canoniek recht als van het burgerlijk recht [...], en vooral waken dat de kerk geen schade lijdt door het niet-onderhouden van de burgerlijke wetten (canon 1264.3).

Kerk en staat zijn onderscheiden grootheden, met eigen rechtsgebieden en werkterreinen, maar in de praktijk komen ze elkaar dagelijks tegen. Daarom moeten we de op zich goed bruikbare uitdrukking ‘scheiding van kerk en staat’ met voorzichtigheid hanteren. Kerken en kerkmensen mogen zich uitspreken over de gang van zaken in de civiele samenleving en pleiten voor veranderingen, en de civiele samenleving mag aan kerken regels opleggen, bijvoorbeeld over de brandveiligheid van gebouwen of onverdoofd slachten. We kunnen dus beter spreken over een balans tussen kerk en staat.

Opvallend in de Codex van 1983 is dat daar een dertigtal bepalingen staat, waarvan een twaalftal helemaal nieuw, over het afstemmen van kerkelijke regelingen op de civiele wetgeving.

We mogen dus blij zijn dat ook de Codex erkent dat onze kerk 'in de wereld' wil staan en haar eigen rechtsorde zoveel als mogelijk wil inpassen in de regels van de burgerlijke samenleving.

In de praktijk betekent dit ook dat de verhoudingen tussen kerk en staat van land tot land kunnen verschillen omdat zowel staten als kerken hun eigen visies en voorkeuren hebben. .

Het is jammer dat de nieuwe Codex niet de scheiding der machten kent. Nu zijn paus en bisschoppen zowel wetgevers als beleidsuitvoerders en rechters.

13. Nabeschuwing

Onze steekproefsgewijze beschouwingen over de Codex van 1983 kunnen tot de algemene conclusie leiden dat die Codex een respectabel werkstuk is. Het speelt redelijk in op de situatie van vandaag, en biedt in veel opzichten een goede verwerking/vertaling van Vaticanum II .

Maar we constateerden ook de nodige slordigheden en inconsequenties, en pogingen om terug te keren naar lang verleden tijden. Met name de hiërarchische structuur van de kerkgemeenschap en de dominante positie van het pausambt worden, en soms nogal krampachtig, gehandhaafd, zo niet versterkt.

Ooit zal er wel eens een bijgewerkte versie van de Codex verschijnen, waarin het een en ander aan vreemde benaderingen en onbruikbare regels zijn geschrapt. Maar vandaag, dertig jaar na de invoering, ligt die Codex er, en we zullen er mee moeten leven. Er staat gelukkig veel in waar we gelukkig mee kunnen zijn.

En de gebreken? We moeten maar kijken of we die weg kunnen leven, vanuit een gezond-kritische visie op kerkelijke regelgeving: een kerkorde is een dienst aan de levende kerkgemeenschap, geen einddoel in zich en maar in heel bescheiden mate een geloofsdocument.

Hier en daar hebben we reeds een poging gewaagd op mogelijke ontwikkelingen vooruit te lopen vanuit de hoop die we hebben gekregen door het eerste jaar waarin paus Franciscus aan het roer staat.

Dit opstel werd geschreven door het Werkverband voor de Rechtscultuur in de Kerken, een studiegroep die in 2004 ontstond als voortzetting van de Commissie Mensenrechten in de Kerk van de Acht Mei Beweging. Het Werkverband publiceert regelmatig over kwesties die te maken hebben met de rechtsorde in de katholieke kerk.

Door het overlijden van Ruud Bunnik hebben de huidige leden van het Werkverband : Herman Brinkhoff, Bert van Dijk en Ties van Kerkhoff de verantwoordelijkheid op zich genomen op basis van Ruuds notities naar aanleiding van onze laatste vergadering over dit opstel, waarvan hij de penvoerder en de deskundige was, te voltooien.